

Η αναγκαιότητα ανάπτυξης του συνεργατισμού διαμέσου της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης

Κώστας Νικολάου

Δρ. Χημικός Περιβαλλοντολόγος,
Καθηγητής-Σύμβουλος στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
kinikola@hol.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στο κείμενο αυτό εξετάζονται συνοπτικά, το κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο της κρίσης, η ανάδυση της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας ως εναλλακτικής διεξόδου και η σημασία της εκπαίδευσης στο συνεργατισμό. Εξετάζονται επίσης, μερικά κοινά χαρακτηριστικά και μέθοδοι, που περιλαμβάνονται τόσο στη συνεταιριστική όσο και στην περιβαλλοντική εκπαίδευση, παραδείγματα εφαρμογής συνεργατισμού στην περιβαλλοντική εκπαίδευση και τέλος, η ανάγκη υποστήριξης και περαιτέρω ανάπτυξης του συνεργατισμού διαμέσου της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Θεωρία της ΠΕ – Προτάσεις θεματικού περιεχομένου

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Συνεργατισμός, συνεταιριστική εκπαίδευση, περιβαλλοντική εκπαίδευση, κρίση

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Η Σύνοδος Κορυφής των λαών και η Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για την Αειφόρο Ανάπτυξη Rio +20 πραγματοποιήθηκε σε μια στιγμή κρίσης του πολιτισμού που εκφράζεται με μια ποικιλία κρίσεων: διατροφική, οικολογική, ενεργειακή, οικονομική, κοινωνική και πολιτικής εκπροσώπησης. Και δεν είναι με την ίδια σκέψη και το ίδιο κοινωνικό μοντέλο που δημιούργησαν αυτές τις κρίσεις, που θα βγούμε από αυτήν! Η υποτιθέμενη πράσινη οικονομία, έτσι όπως αυτή παρουσιάστηκε από τις κυβερνήσεις και τις πολυεθνικές δεν είναι παρά μια επέκταση αυτού του μοντέλου διαμέσου της εμπορευματοποίησης των κοινών αγαθών, ως νέα οδός επέκτασης του καπιταλισμού σε κρίση, ενώ η αλληλέγγυα οικονομία επιτρέπει να χειραφετηθούμε. Σε όλες τις ηπείρους, σε κοινότητες, περιφέρειες και χώρες υπάρχουν ήδη κοινωνικές και οικονομικές πρωτοβουλίες σε πολλούς τομείς δραστηριοτήτων που αποδεικνύουν τη συγκεκριμένη και ζωντανή δυνατότητα άλλων μοντέλων ανάπτυξης, οργάνωσης της οικονομίας και των κοινωνιών, όπου η ζωή, ο πλουραλισμός, η αυτοδιαχείριση, η περιβαλλοντική και κοινωνική δικαιοσύνη ορίζουν μια αλληλέγγυα οικονομία διαφοροποιημένη από την καπιταλιστική οικονομία. Η αλληλέγγυα οικονομία είναι ένα κοινωνικό κίνημα που, μαζί με άλλα, συμβάλλει στην εδραίωση μιας πραγματικής οικονομικής και πολιτικής δημοκρατίας» αναφέρεται – μεταξύ άλλων – στη διακήρυξη, που εκδόθηκε από το Δηπειρωτικό Δίκτυο Προώθησης της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Réseau Intercontinental de Promotion de l'Économie Social Solidaire - RIPESS) τον Ιούνιο 2012 στο Rio de Janeiro και έχουν υπογράψει περισσότερες από 370 συλλογικότητες από τις 5 ηπείρους (RIPESS, 2012).

Η κρίση επηρεάζει όλους τους τομείς της αιφορίας (κοινωνία, οικονομία και περιβάλλον). Κατά τη διάρκεια της σημερινής φάσης της οικονομικής κρίσης, όλοι οι τομείς της παραγωγής και της κατανάλωσης έχουν πληγεί από την οικονομική ύφεση. Υπάρχουν άμεσες και μακροπρόθεσμες θετικές και αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις της κρίσης. Φαινομενικά, η μείωση της παραγωγής και της κατανάλωσης θα οδηγήσει αυτόματα σε ένα χαμηλότερο επίπεδο της ρύπανσης. Από την άλλη πλευρά, το πρόβλημα της ρύπανσης μπορεί να γίνει χειρότερο κατά τη διάρκεια της κρίσης, διότι η προστασία του περιβάλλοντος φαίνεται να αποτελεί χαμηλότερη προτεραιότητα και η βιώσιμη ανάπτυξη δεν είναι πλέον μια «επιλογή» (Barbu, 2010, Berghäll & Perrels, 2010, Klare, 2008).

Στο κείμενο αυτό εξετάζονται συνοπτικά, το κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο της κρίσης, η ανάδυση της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας ως εναλλακτικής διεξόδου και η σημασία της εκπαίδευσης στο συνεργατισμό. Εξετάζονται επίσης, μερικά κοινά χαρακτηριστικά και μέθοδοι της συνεταιριστικής και της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, παραδείγματα εφαρμογής συνεργατισμού στην περιβαλλοντική εκπαίδευση και τέλος, η ανάγκη υποστήριξης και περαιτέρω ανάπτυξης του συνεργατισμού διαμέσου της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.

ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Η σημερινή κρίση δεν είναι καινούργια, αλλά άρχισε εδώ και πολλά χρόνια. Αυτό που βιώνουμε σήμερα είναι η φάση όξυνσης της κρίσης. Ας την εξετάσουμε λοιπόν διαχρονικά.

Η χρονική περίοδος που ακολούθησε το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και συγκεκριμένα η τριακονταετία 1946-1975, χαρακτηρίστηκε σαν «η χρυσή περίοδος της οικονομικής μεγέθυνσης» ή «η ένδοξη τριακονταετία». Έγιναν τόσο σημαντικές αλλαγές των συνθηκών ζωής, ώστε δεν είναι μόνο το επίπεδο ζωής που άλλαξε, αλλά και ο τρόπος ζωής. Η οικονομική δραστηριότητα συνδέθηκε με σοβαρές κοινωνικές ανακατατάξεις (Fourastié, 1979).

Το μεγάλο μυστικό της οικονομικής μεγέθυνσης ήταν το δίπολο: αύξηση της παραγωγής - αύξηση της κατανάλωσης. Η αύξηση της παραγωγής ήταν αναπόφευκτο να συνδυασθεί με την αύξηση της παραγωγικότητας, που προϋποθέτει εκσυγχρονισμό των τεχνικών μέσων για να είναι εφικτή η παραγωγή προϊόντων σε μικρότερο χρόνο, αλλά και εκπαίδευση του ανθρώπινου δυναμικού αντίστοιχη του τεχνολογικού εκσυγχρονισμού. Οι δύο αυτές προϋποθέσεις οδήγησαν στο μετασχηματισμό της εργασιακής διαδικασίας και σε νέες τεχνικές οργάνωσης της εργασίας (Clerc et al., 1983, Coriat, 1979).

Η αύξηση της παραγωγής δεν θα είχε κανένα απολύτως νόημα αν δεν συνοδευόταν και από αύξηση της κατανάλωσης. Αυτό δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί παρά μόνο με την άνοδο της αγοραστικής δύναμης πλατύτερων κοινωνικών στρωμάτων, τη δημιουργία δηλαδή, μιας μαζικής κατανάλωσης και την εμφάνιση τελικά της ονομαζόμενης «κοινωνίας της κατανάλωσης» (Clerc et al., 1983).

Η γενίκευση της αναπτυξιακής διαδικασίας διαμέσου του δίπολου αύξηση της παραγωγής - αύξηση της κατανάλωσης στη βιομηχανία (δευτερογενής τομέας) και στην παροχή υπηρεσιών (τριογενής τομέας), δημιούργησε τη μεγάλη αύξηση των μισθωτών και τη μετακίνηση, κυρίως νέων, από τις επαρχίες στις πόλεις. Η αλλαγή του τρόπου ζωής ήταν πλέον γεγονός. Η καταναλωτική δυνατότητα και αφθονία που ήταν μέχρι τότε προνόμιο ολίγων, είναι πλέον εφικτή για μεγάλο μέρος του πληθυσμού. Η προαναφερόμενη αναπτυξιακή διαδικασία (αύξηση παραγωγής-κατανάλωσης) εφαρμοζόμενη σε μία μόνο χώρα, θα ήταν προφανώς οριακή. Η λύση

σ' αυτό ήταν απλή: η παγκοσμιοποίηση. Έτσι, οι κανόνες και οι προϋποθέσεις της μεγέθυνσης περνούν σε παγκόσμιο επίπεδο (Lipietz, 1983).

Τότε όμως (στα μέσα της δεκαετίας του '80), το συσσωρευμένο κεφάλαιο της χρυσής τριακονταετίας του καπιταλισμού άρχισε να επενδύεται κυρίως σε χρηματοπιστωτικά προϊόντα, κατάλληλα σχεδιασμένα, έτσι ώστε να δίνουν πολύ μεγαλύτερα κέρδη και να είναι αφορολόγητα. Έτσι, έσπασε το δίπολο «παράγουμε πολύ – καταναλώνουμε πολύ» και ξεκίνησε η κρίση, που τη φάση όξυνσής της βιώνουμε σήμερα (Νικολάου, 2011β). Όλη αυτή η οικονομική μεγέθυνση (που είναι ψευδο-ανάπτυξη και όχι ανάπτυξη, όπως διαστρεβλωμένα αποκαλείται) στηρίχθηκε στην προϋπάρχουσα κοινωνική ανισότητα, την οποία αναπαρήγαγε και ενίσχυσε περαιτέρω και έφθασε σήμερα σε τέτοια ακραία όρια, όπου το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο κατέχει σε «χαρτιά» (και όχι σε πραγματικά χρήματα) - με «ονομαστική αξία» - πολλές φορές το ΑΕΠ του πλανήτη! Το σύστημα λοιπόν δεν περνάει απλά κάποια κρίση, αλλά βρίσκεται σε κατάσταση αταξίας και χάους με την επιστημονική έννοια του όρου, δηλαδή, «μακράν της ισορροπίας». Διερευνώντας διαλεκτικά τη γέννηση και την εξέλιξη της κρίσης ανακαλύπτουμε ότι η κρίση γεννήθηκε και οξύνθηκε ένεκα της κοινωνικής ανισότητας και ότι η σημερινή ακραία αταξία του συστήματος καθορίστηκε από αυτές τις αρχικές του συνθήκες (Νικολάου, 2011β, Prigogine, 1994).

Επειδή τα προαναφερόμενα άυλα χρηματοπιστωτικά «χαρτιά» δεν είναι δυνατόν να εξαργυρωθούν (αφού ολόκληρο το ΑΕΠ του πλανήτη είναι πολλές φορές μικρότερο από την ονομαστική τους αξία), ο μόνος δρόμος εξασφάλισής τους είναι η «αντικατάστασή» τους με κάτι υλικό. Σε αυτό συμβάλλει ο νεοφιλελευθερισμός με την «αγία τριάδα» του (Klein, 2010): α) ακρωτηριασμός και απορρύθμιση του δημόσιου τομέα, β) ιδιωτικοποιήσεις και απόλυτη ελευθερία για τις εταιρείες και γ) μεγάλες περικοπές στις κοινωνικές δαπάνες.

Όσο περισσότερο συνεχίζεται σε πλάτος και σε βάθος η εφαρμογή της «αγίας τριάδας» των νεοφιλελεύθερων επιλογών, τόσο περισσότερο βαθαίνει και οξύνεται η κρίση του συστήματος. Η όξυνση της κρίσης δεν ενοχλεί τους πάντες. Για μερικούς είναι ευκαιρία για τη μέγιστη δυνατή αποκόμιση κερδών με την ιδιωτικοποίηση (όπου αυτή δεν υπάρχει ακόμα) των βασικών αγαθών και υπηρεσιών διαβίωσης και κοινής ωφέλειας και των φυσικών πόρων. Μεταξύ αυτών των βασικών αγαθών, υπηρεσιών και πόρων, που δέχονται την επίθεση της ιδιωτικοποίησης, κυρίαρχη θέση έχουν 4 τομείς προτεραιότητας (καθόλου τυχαία), συναρθρωμένοι σ' ένα ενιαίο σύνολο: το Νερό, η Ενέργεια, η Τροφή και τα Απόβλητα (N.E.T.A.).

Η ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΣΥΝΕΡΓΑΤΙΣΜΟΥ

Στον αντίποδα της ιδιωτικοποίησης, που παρουσιάζεται ως μονόδρομος από τον νεοφιλελευθερισμό, αναδύεται η εναλλακτική λύση του συνεργατισμού, της αυτοδιαχείρισης, της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας με άμεση δημοκρατία (Νικολάου, 2011α). «Η αλληλέγγυα οικονομία οικοδομεί μοντέλα παραγωγής και υπηρεσιών μαζί με όλους και για όλους. Αυτές οι πρωτοβουλίες δεν μπορούν να θεωρηθούν ως απλά “προγράμματα επιδιόρθωσης και καταπολέμησης της φτώχειας”. Αντίθετα, εγγυώνται από τη φύση τους τη δικαιοσύνη σε όλες τις διαστάσεις της, παράλληλα με την ανάπτυξη οικονομικών δραστηριοτήτων, χωρίς τη συγκέντρωση πλούτου υλικού και οικονομικού και χωρίς δημιουργία φτώχειας» (RIPESS, 2012).

Ένας συνεταιρισμός ανήκει στην κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία, εφόσον στηρίζεται σε συγκεκριμένες βασικές αρχές, είναι ανεξάρτητο δημιούργημα των πολιτών και δεν έχει εξαρτήσεις από το κράτος, τις κυβερνήσεις και τα επιχειρηματικά συμφέροντα (Marx, 1875). Αυτοί οι συνεταιρισμοί αντιστρατεύονται

τον καπιταλιστικό ανταγωνισμό, διότι δεν στηρίζονται στην κερδοσκοπία, αλλά στην ικανοποίηση των πραγματικών ανθρώπινων αναγκών, υλικών και άυλων και όταν προκύπτει πλεόνασμα, αυτό επιστρέφεται στο κοινωνικό σύνολο ως κοινωνική αλληλεγγύη και όχι ως φιλανθρωπία ή ελεημοσύνη.

Ιδέες όπως της συνεργατικής αυτοδιαχείρισης των επιχειρήσεων, των συνεταιρισμών καταναλωτών ή/και των συνεταιρισμών παραγωγών-καταναλωτών, που παραμερίζουν τους μεσάζοντες, καταργούν και αντικαθιστούν τους καπιταλιστές στη θέση του καρπωτή της υπεραξίας που οι ίδιοι παράγουν, αποτελούν παραδείγματα μιας γενικότερης προσέγγισης, σύμφωνα με την οποία η απουσία της ήταν η καθοριστική αιτία, που ανέτρεψε τις κοινωνικές πολιτικές και το κράτος πρόνοιας στις καπιταλιστικές χώρες (Wolff, 2011). Αυτή η προσέγγιση είναι η λογική συνέπεια των διαθέσιμων - εδώ και ενάμιση αιώνα - επιστημονικών αναλύσεων και θεωριών για την υπεραξία και που δείχνουν ότι ο συνεργατισμός αποτελεί «μια ακόμα μεγαλύτερη νίκη της πολιτικής οικονομίας της εργασίας επί της πολιτικής οικονομίας της ιδιοκτησίας» (Marx, 1864, 1954, 1968).

Τα ιδεολογικά και αξιακά θεμέλια λειτουργίας ενός αλληλέγγυου κοινωνικού συνεταιρισμού προσδιορίζονται από το ανθρώπινο δικαίωμα του καθένα στην ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι (ΟΗΕ, 1948), τις ιδέες της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και της άμεσης δημοκρατίας, όπως αυτές αναδεικνύονται από τα σχετικά παγκόσμια κινήματα, καθώς και τις διεθνείς συνεταιριστικές αξίες και αρχές όπως αυτές υιοθετήθηκαν διεθνώς (ICA, 1995).

Οι βασικές ιδέες της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας περιλαμβάνουν – μεταξύ άλλων – τη συλλογική ιδιοκτησία του συνεταιρισμού (ένας πολίτης - μία ψήφος), την ανατροπή της καπιταλιστικής σχέσης κεφαλαίου – εργασίας, την μη-αποξένωση του εργαζόμενου στο συνεταιρισμό από το προϊόν της εργασίας του, τη δημιουργία ισότητας από τον πλούτο που παράγεται και όχι ανισότητας όπως στο κυρίαρχο οικονομικό μοντέλο, την κοινωνική δικαιοσύνη και αλληλεγγύη, την προστασία του περιβάλλοντος σε όλες τις δραστηριότητες του συνεταιρισμού με την υιοθέτηση επιλογών και πρακτικών, που έχουν τις ελάχιστες περιβαλλοντικές επιπτώσεις σε όλες τις διαδικασίες παραγωγής – διανομής – κατανάλωσης προϊόντων και παροχής υπηρεσιών, τη δημιουργία συνθηκών όπου η ελεύθερη ανάπτυξη του καθενός είναι προϋπόθεση για την ελεύθερη ανάπτυξη όλων, τη μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα στη διαχείριση της συνεργατικής επιχείρησης σε σχέση με την καπιταλιστική και τη διαρκή απόδειξη της ικανότητας της ανθρώπινης φύσης να διαχειρίζεται περίπλοκες κοινωνικές σχέσεις με αμεσοδημοκρατικές διαδικασίες.

Η καταστατική εξασφάλιση της άμεσης δημοκρατίας με τη δυνατότητα λήψης αποφάσεων και ελέγχου του συνεταιρισμού από τα μέλη του στις γενικές συνελεύσεις δεν αρκεί για την υλοποίηση της άμεσης δημοκρατίας. Αυτή εξαρτάται από την ενεργό συμμετοχή των μελών τόσο στις γενικές συνελεύσεις, όσο και στις διάφορες δραστηριότητες του συνεταιρισμού. Η υλοποίηση της άμεσης δημοκρατίας είναι υπόθεση των ίδιων των μελών.

Οι διεθνείς συνεταιριστικές αξίες είναι αυτές της αυτοβοήθειας, αυτοευθύνης, δημοκρατίας, ισότητας, δικαιοσύνης και αλληλεγγύης. Οι ηθικές αξίες της συνεταιριστικής παράδοσης, που οφείλουν να υιοθετούν τα μέλη είναι αυτές της εντιμότητας, ειλικρίνειας, κοινωνικής ευθύνης και μέριμνας για τους άλλους.

Οι διεθνείς συνεταιριστικές αρχές είναι: 1) Εθελοντική και ανοικτή συμμετοχή, 2) Δημοκρατικός έλεγχος των μελών, 3) Οικονομική συμμετοχή των μελών, 4) Αυτονομία και ανεξαρτησία, 5) Εκπαίδευση, κατάρτιση και πληροφόρηση, 6) Συνεργασία μεταξύ συνεταιρισμών και 7) Κοινοτικό ενδιαφέρον.

ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Σύμφωνα με την 5^η διεθνή συνεταιριστική αρχή, ένας συνεταιρισμός οφείλει να εξασφαλίζει εκπαίδευση και κατάρτιση για τα μέλη, τους αιρετούς αντιπροσώπους και τους εργαζόμενους, έτσι ώστε να μπορούν να συμβάλλουν ενεργά στην ανάπτυξη του. Ο συνεταιρισμός οφείλει επίσης, να ενημερώνει τους πολίτες - ιδιαίτερα τους νέους και τους διαμορφωτές της κοινής γνώμης - για τη φύση του συνεργατισμού και τα ωφελήματα που προσφέρει. Ο στόχος των παραπάνω είναι τόσο η δημιουργία της δυνατότητας ενεργού συμμετοχής όλων, όσο και η αλλαγή στάσης ζωής.

Η συνεργατική αντίληψη είναι πολύ περιορισμένη στην Ελλάδα και ιδίως στις αστικές περιοχές. Ακόμα περισσότερο περιορισμένη είναι η συνεταιριστική εκπαίδευση, κατάρτιση και πληροφόρηση. Αντίθετα, η περιβαλλοντική εκπαίδευση έχει ακολουθήσει μια αξιοσημείωτη διαχρονική πορεία και το θεματικό της περιεχόμενο ταυτίζεται σε μεγάλο βαθμό με τομείς όπου ο συνεργατισμός αναπτύσσεται ήδη ή που θα μπορούσε να αναπτυχθεί.

Τα προγράμματα της συνεταιριστικής και της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης έχουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά. Μια ποιοτική σύγκριση ορισμένων χαρακτηριστικών και μεθόδων των προγραμμάτων τους παρουσιάζεται στον πίνακα 1.

Πίνακας 1: Ποιοτική σύγκριση ορισμένων χαρακτηριστικών και μεθόδων των προγραμμάτων της συνεταιριστικής και της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης

Χαρακτηριστικά των προγραμμάτων	Συνεταιριστική εκπαίδευση	Περιβαλλοντική εκπαίδευση
Φραγμοί πρόσβασης	Όχι	Όχι
Ανοικτά σε κάθε ενδιαφερόμενο	Ναι	Ναι
Ανοικτά για κάθε ηλικία	Εξαρτάται	Είναι δυνατόν
Εφαρμόσιμα σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες	Είναι δυνατόν	Είναι δυνατόν
Συνδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού προφίλ από τους σπουδαστές	Πάντα	Πάντα
Διαμόρφωση χρόνου – τόπου – ρυθμού μελέτης από τους σπουδαστές	Πάντα	Πάντα
Ανάγκη για ειδικό εκπαιδευτικό υλικό	Υποχρεωτικά	Υποχρεωτικά
Χρήση νέων τεχνολογιών	Αναγκαία	Είναι δυνατόν
Σημασία εκπόνησης εργασίας - προγράμματος (project)	Πολύ σημαντική	Συνήθως σημαντική
Ενεργός συμμετοχή των σπουδαστών	Υποχρεωτικά	Υποχρεωτικά

Η ποιοτική σύγκριση δείχνει ότι η συνεταιριστική και η περιβαλλοντική εκπαίδευση παρουσιάζουν πολλούς κοινούς στόχους και εκπαιδευτικά εργαλεία. Είναι εξαιρετικά σημαντικό να υπογραμμισθεί ότι και οι δύο εστιάζουν ιδιαίτερα στην ενεργό συμμετοχή, στην ανάγκη για ειδικό εκπαιδευτικό υλικό και στη δυνατότητα εφαρμογής σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες.

Τα κοινά χαρακτηριστικά της συνεταιριστικής και της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης συνιστούν μια σημαντική βάση για την ενδυνάμωση της μεταξύ τους σχέσης. Οι εκπαιδευτικοί της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης μπορούν να εφαρμόσουν το συνεργατισμό σε πολλά από τα προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και έτσι, να επεκτείνουν τη δυναμική της, αλλά και να αναπτύξουν τη συνεργατική αντίληψη στους νέους όλων των εκπαιδευτικών βαθμίδων καλύπτοντας με πρωτοποριακό τρόπο τα κενά που αυτή εμφανίζει σήμερα στην Ελλάδα.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΩΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ ΣΥΝΕΡΓΑΤΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Όπως προαναφέρθηκε, μεταξύ των βασικών αγαθών, υπηρεσιών και πόρων, των οποίων επιχειρείται η ιδιωτικοποίηση, κυρίαρχη θέση έχουν 4 τομείς προτεραιότητας, συναρθρωμένοι σ' ένα ενιαίο σύνολο: το Νερό, η Ενέργεια, η Τροφή και τα Απόβλητα (Ν.Ε.Τ.Α.). Σε αυτούς τους τομείς του Ν.Ε.Τ.Α. είναι που δρομολογούνται σήμερα πρωτοβουλίες (διεθνώς και στην Ελλάδα) για να αναλάβουν οι ίδιοι οι πολίτες τη συνεργατική διαχείρισή τους. Οι 4 τομείς του Ν.Ε.Τ.Α. αποτελούν επίκαιρα, αναγκαία και χαρακτηριστικά παραδείγματα δυνατοτήτων εφαρμογής του συνεργατισμού σε προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και γι' αυτό παρουσιάζονται συνοπτικά παρακάτω.

Νερό

Εδώ και 20 χρόνια, οι υποστηρικτές της ιδιωτικοποίησης, αντιμετωπίζοντας το νερό ως εμπόρευμα, υποσχέθηκαν παγκόσμια αυξημένες επενδύσεις και μεγάλη αποτελεσματικότητα στη διαχείριση του νερού. Η κυρίαρχη μορφή ιδιωτικοποίησης διεθνώς ήταν το λεγόμενο «Γαλλικό μοντέλο» σύμπραξης δημόσιου-ιδιωτικού τομέα, κατά το οποίο οι επενδύσεις και η ιδιοκτησία των υποδομών ανήκουν στο δημόσιο και η διαχείριση – διανομή του νερού στον ιδιωτικό τομέα. Οι έρευνες για τα αποτελέσματα της ιδιωτικοποίησης σε όλες τις ηπείρους, στις ΗΠΑ, στην Ευρώπη, καθώς και έρευνα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι παντού, όπου υπήρξε ιδιωτικοποίηση, αυτή συνοδεύθηκε από υποβάθμιση της ποιότητας του νερού, αύξηση της απώλειας νερού, υποβάθμιση των υποδομών και αύξηση των τιμών. Έτσι σήμερα, οι πόλεις στην Ευρώπη και σ' όλο τον κόσμο, ύστερα από δεκαετίες ιδιωτικοποίησης της ύδρευσης, εγκαταλείπουν πλέον την ιδιωτική διαχείριση.

Η παγκόσμια εμπειρία απέδειξε ότι το μοντέλο της σύμπραξης δημόσιου-κοινοτικού τομέα (των πολιτών), που στηρίζεται στη συνεργασία μεταξύ δημόσιων φορέων, συνεταιρισμών, εργατικών σωματείων και άλλων συλλογικοτήτων μιας κοινότητας, δίνοντας έμφαση στη εμπλοκή της κοινότητας (των πολιτών), είναι αυτό, που διασφαλίζει υψηλή ποιότητα νερού, μικρές απώλειες και χαμηλές τιμές με κοινωνική δικαιοσύνη. Οι διακηρύξεις του ΟΗΕ και της Ευρωπαϊκής Ένωσης ότι το νερό είναι κοινωνικό αγαθό και θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα, μπορούν να υλοποιηθούν μόνο με τη δημόσια-κοινωνική διαχείριση του νερού (Νικολάου, 2012α).

Στην Ελλάδα έχουν δρομολογηθεί οι διαδικασίες πώλησης από το δημόσιο της ΕΥΔΑΠ Α.Ε. (Εταιρείας Ύδρευσης και Αποχέτευσης Πρωτεύουσας) και της ΕΥΑΘ ΑΕ (Εταιρεία Ύδρευσης Αποχέτευσης Θεσσαλονίκης). Το κύριο κίνημα κατά της ιδιωτικοποίησης και υπέρ της δημόσιας-κοινωνικής διαχείρισης του νερού εμφανίσθηκε το 2011 στη Θεσσαλονίκη με την «Κίνηση 136» σύμφωνα με την οποία, οι πολίτες μπορούν να πάρουν στα χέρια τους τη διαχείριση του νερού δημιουργώντας συνεταιρισμούς και διεκδικώντας την εξαγορά του προς πώληση ποσοστού από το δημόσιο και τη μη κερδοσκοπική διαχείριση της ΕΥΑΘ (Νικολάου, 2011γ).

Απόβλητα

Στην Ελλάδα σήμερα, τα αστικά στερεά απορρίμματα (ΑΣΑ) καταλήγουν είτε σε ανεξέλεγκτες χωματερές (ΧΑΔΑ) είτε σε χώρους υγειονομικής ταφής απορριμμάτων (ΧΥΤΑ). Στη θέση αυτών, προωθείται πανελλαδικά η εγκατάσταση εργοστασίων καύσης – ενεργειακής αξιοποίησης των ΑΣΑ στα πλαίσια ιδιωτικοποίησης της

διαχείρισης των ΑΣΑ. Υπάρχει όμως, μια επιστημονικά και θεσμικά διεθνώς αποδεκτή ιεράρχηση των μεθόδων διαχείρισης των ΑΣΑ, που αναδεικνύει τις λύσεις που ωφελούν την κοινωνία. Η ιεράρχηση αυτή προκύπτει με βάση τα πορίσματα της επιστήμης διεθνώς, την παγκόσμια εμπειρία, τις ευρωπαϊκές οδηγίες και πολιτικές. Σύμφωνα με αυτήν, η σημερινή κατάσταση με τις χωματερές και τους ΧΥΤΑ αποτελεί την τελευταία και χειρότερη λύση διαχείρισης, ενώ η σχεδιαζόμενη με τα εργοστάσια καύσης – παραγωγής ενέργειας αποτελεί την προτελευταία χειρότερη λύση από κοινωνική, οικονομική και περιβαλλοντική άποψη (Νικολάου, 2011δ).

Σύμφωνα με την ίδια ιεράρχηση, οι καλύτερες λύσεις κοινωνικά-οικονομικά-περιβαλλοντικά είναι με σειρά προτεραιότητας: 1) η πρόληψη-μείωση, 2) η επαναχρησιμοποίηση και 3) η ανακύκλωση-λιπασματοποίηση των απορριμμάτων. Οι τρεις αυτές λύσεις (σε συνδυασμό) είναι οι φθηνότερες, προστατεύουν το περιβάλλον, μπορούν να υλοποιηθούν από τις τοπικές κοινωνίες και τα οφέλη να τα καρπωθεί η κοινωνία. Αυτό μπορεί να πραγματοποιηθεί με το μοντέλο δημόσιας-κοινωνικής διαχείρισης των ΑΣΑ, κατά το οποίο η συνολική διαχείριση (συμπεριλαμβανομένων των υποδομών) στηρίζεται στη συνεργασία μεταξύ δημόσιων φορέων (κράτος ή τοπική αυτοδιοίκηση), συνεταιρισμών (κοινωνικής αλληλέγγυας οικονομίας και άμεσης δημοκρατίας), εργατικών σωματείων και άλλων συλλογικοτήτων μιας κοινότητας, δίνοντας προτεραιότητα στον κοινωνικό έλεγχο, στη συμμετοχή των πολιτών και στις διαδικασίες δημοκρατικού προγραμματισμού (Νικολάου, 2012β).

Μια διαχείριση των ΑΣΑ με το χαμηλότερο κόστος, με τις περισσότερες νέες θέσεις εργασίας, με την αποτελεσματικότερη προστασία του περιβάλλοντος και με κοινωνικά δίκαιη κατανομή του παραγόμενου πλούτου είναι εφικτή, όταν πρόκειται για δημόσια-κοινωνική διαχείριση, αποκεντρωμένη (σε επίπεδο δήμου ή διαχειριστικής ενότητας δήμων, με μικρής κλίμακας εγκαταστάσεις) και ολοκληρωμένη, δηλαδή, όταν βασίζεται στους τρεις άξονες: μείωση-πρόληψη, επαναχρησιμοποίηση και ανακύκλωση-λιπασματοποίηση, έτσι ώστε μια πολύ μικρή - έως μηδενική - ποσότητα αδρανών απορριμμάτων να καταλήγει σε χώρο υγειονομικής ταφής υπολειμμάτων - ΧΥΤΥ (Νικολάου, 2012γ).

Τροφή

Η συνεχής πτώση των εισοδημάτων σε συνδυασμό με τη συνεχή άνοδο των τιμών βασικών προϊόντων και με την αμφιβολία για την ποιότητά τους όλο και να μεγαλώνει (ένεκα ασύδοτης κερδοσκοπίας), καθιστά τη δημιουργία αλληλέγγυων κοινωνικών καταναλωτικών συνεταιρισμών εξαιρετικά αναγκαία, επίκαιρη και πρώτης προτεραιότητας (Νικολάου, 2012δ).

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το εγχείρημα του Κοινωνικού Καταναλωτικού Συνεταιρισμού Θεσσαλονίκης “Βίος Coop”, ο οποίος είναι προσανατολισμένος στην προμήθεια τοπικών και εγχώριων, κατά προτίμηση, προϊόντων και υπηρεσιών υψηλής ποιότητας και χαμηλής τιμής, προκειμένου να συμβάλλει στην ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό της αντίστοιχης παραγωγής, ταυτόχρονα με την κάλυψη των αναγκών των μελών του και όλων των πολιτών σε αγαθά και υπηρεσίες με όρους κοινωνικής δικαιοσύνης. Η συνεργασία με τοπικούς παραγωγούς συμβάλλει επίσης, στη μείωση του οικολογικού αποτυπώματος από τη μεταφορά των προϊόντων. Οι χαμηλότερες τιμές των προϊόντων αυτών βασίζονται στο γεγονός ότι δεν υπάρχουν οι χονδρέμποροι μεσάζοντες ούτε τα ακριβοπληρωμένα ράφια στη συνεργασία με τις πρωτογενείς παραγωγικές μονάδες. Ο συνεταιρισμός λειτουργεί μη κερδοσκοπικά και το όφελος από την κατάργηση των

μεσαζόντων μοιράζεται σε τρία μέρη: στους παραγωγούς, στους καταναλωτές και στη λειτουργία και περαιτέρω ανάπτυξη του συνεταιρισμού (Νικολάου, 2012ε).

Ενέργεια

Η άνοδος των τιμών πετρελαίου και φυσικού αερίου οδηγούν σε προσπάθειες απεξάρτησης από τα ορυκτά καύσιμα και αναδεικνύονται ως εναλλακτική λύση οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (ΑΠΕ). Είναι όμως ιδιαίτερα αξιοσημείωτο το γεγονός ότι στην Ευρώπη αναδύεται μια νέα τάση, κατά την οποία η αξιοποίηση των ΑΠΕ γίνεται από τους ίδιους τους πολίτες (κυρίως δια μέσου ενεργειακών συνεταιρισμών), με αποκεντρωμένη την παραγωγή ενέργειας, σε μικρή κλίμακα, με ήπιους τρόπους, με τοπική κατανάλωση (η ενέργεια καταναλώνεται εκεί που παράγεται), με ενεργειακή αυτονομία ολόκληρων περιοχών και με ηλεκτρικό ρεύμα σε τιμές πιο χαμηλές από τις σημερινές. Ενδεικτικά στη Γερμανία, περισσότερο από το ήμισυ του παραγόμενου ηλεκτρικού ρεύματος από ΑΠΕ ανήκει στους ίδιους τους πολίτες.

Οι δυνατότητες υπάρχουν στην Ελλάδα και είναι πολύ περισσότερες από αυτές, που φαντάζεται κανείς. Για παράδειγμα, στη Μητροπολιτική Περιοχή Θεσσαλονίκης (η οποία περιλαμβάνει σαν κύριο κορμό της, τους Νομούς Κιλκίς, Θεσσαλονίκης και Χαλκιδικής) σύμφωνα με πρόσφατες έρευνες, το τεχνικά και οικονομικά εκμεταλλεύσιμο αιολικό και ηλιακό δυναμικό της – και μετά την αφαίρεση των περιοχών, που δεν επιτρέπεται η εγκατάσταση αιολικών και ηλιακών συστημάτων – οδηγεί στη δυνατότητα κάλυψης του 100% των αναγκών της σε ηλεκτρική ενέργεια μόνον από ΑΠΕ (Nikolaou & Koutsoumaraki, 2009).

ΣΤΗΡΙΖΟΝΤΑΣ ΤΟ ΣΥΝΕΡΓΑΤΙΣΜΟ ΔΙΑΜΕΣΟΥ ΤΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Οι δυνατότητες που έχει η περιβαλλοντική εκπαίδευση μπορούν να αποτελέσουν μια διέξοδο για την κάλυψη των σημερινών προαναφερόμενων αναγκών του συνεργατισμού στην Ελλάδα.

Σ' αυτό το πλαίσιο, η τυπική περιβαλλοντική εκπαίδευση (απευθυνόμενη κυρίως στους νέους) στις διάφορες βαθμίδες της εκπαίδευσης μπορεί να συμβάλλει στη στήριξη και ανάπτυξη του συνεργατισμού μελλοντικά, ενώ η άτυπη περιβαλλοντική εκπαίδευση (απευθυνόμενη κυρίως στους ενήλικες) μπορεί να καλύψει τις σημερινές ανάγκες.

Η υπάρχουσα διεθνής εμπειρία από τις προσπάθειες εφαρμογής πολιτικών σε διάφορους τομείς, αποκαλύπτει ότι η μικρή συμμετοχή των πολιτών αποτελεί συχνά το σημαντικότερο εμπόδιο. Η συμμετοχή για να προκύψει, προϋποθέτει την ύπαρξη συνειδητοποίησης, η οποία με τη σειρά της προϋποθέτει τη γνώση των σχετικών θεμάτων. Το πέρασμα από τη γνώση και τη συνειδητοποίηση στη συμμετοχή υλοποιείται με τη διαμόρφωση αντίστοιχης στάσης ζωής, που αποτελεί καθημερινή διαδικασία και είναι αποτέλεσμα μακρόχρονης προσπάθειας. Η ύπαρξη εκπαιδευμένων πολιτών και όχι απλά ενημερωμένων, αποτελεί προϋπόθεση ώστε να είναι ουσία η δημοκρατία και όχι τύπος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Barbu C. (2010). How the economic crisis affects the environment? *Journal of Environmental Management and Tourism*, I(2), 85-91
- Berghäll E., Perrels A. (2010). *The economic crisis and its consequences for the environment and environmental policy*. Nordic Council of Ministers, Copenhagen
- Clerc D., Lipietz A., Buisson J.S. (1983). *La crise*. Ed. Syros, Paris, France
- Coriat B. (1979). *L' atelier et le Chronomètre*. Ed. Christian Bourgois, Paris, France

- Fourastié J. (1979). *Les trente glorieuses*. Ed. Fayard, Paris, France
- ICA (1995). *Συνέδριο της Διεθνούς Συνεταιριστικής Συμμαχίας*. Manchester, UK
- Klare M. T. (2008). The economic crisis and the environment. *The Huffington Post*, 17.10.2008, USA
- Klein N. (2010). *Το δόγμα του σοκ*. Εκδ. Λιβάνη, Αθήνα
- Lipietz A. (1983). *Le monde enchanté. De la valeur à l'envol inflationniste*. Ed. Maspero, Paris, France
- Marx K. (1864). *Inaugural Address of the International Working Men's Association "The First International"*. Marxists Org.
- Marx K. (1875). *Κριτική του προγράμματος της Γκότα*. Εκδ. Καμπίτση, Αθήνα
- Marx K. (1954). *The Capital. A critique of political economy*, Ed. Lawrence and Wishart, London, UK
- Marx K. (1968). *Grundrisse – Fondements de la critique de l' économie politique*. Ed. Anthropos, Paris, France
- Νικολάου Κ. (2011α). Η κρίση και η κοινωνική αλληλέγγυα οικονομία, *Διαλεκτικά*, 27.6.2011, www.dialektika.gr
- Νικολάου Κ. (2011β). Επιστήμη και κρίση: Προσεγγίζοντας την κοινωνικά δίκαιη έξοδο. *Πρακτικά 21ου Πανελληνίου Συνεδρίου Χημείας*, ΕΕΧ, Θεσσαλονίκη, 9-12 Δεκεμβρίου 2011. Επίσης στο: *Διαλεκτικά*, 10.12.2011, www.dialektika.gr
- Νικολάου Κ. (2011γ). Μια συνεργατική πρόταση για να περάσει το πόσιμο νερό στα χέρια των πολιτών, *Διαλεκτικά*, 29.11.2011, www.dialektika.gr
- Νικολάου Κ. (2011δ). Πολιτική κερδοσκοπικής διαχείρισης των απορριμμάτων ή πράσινης ανάπτυξης; *Διαλεκτικά*, 9.2.2011, www.dialektika.gr
- Νικολάου Κ. (2012α). Το νερό στον κόσμο: Κοινωνικό αγαθό ή εμπόρευμα; *Διαλεκτικά*, 22.3.2012, www.dialektika.gr
- Νικολάου Κ. (2012β). Η συνεργατική εναλλακτική της κοινωνίας απέναντι στην κερδοσκοπική συμμαχία της διαχείρισης των απορριμμάτων, *Για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, 1 (46)
- Νικολάου Κ. (2012γ). Η κοινωνική, ολοκληρωμένη και αποκεντρωμένη διαχείριση των απορριμμάτων, *Τεχνογράφημα*, 447, 18-19
- Νικολάου Κ. (2012δ). Ακρίβεια, κρίση και αλληλέγγυοι κοινωνικοί καταναλωτικοί συνεταιρισμοί, *Διαλεκτικά*, 2.10.2012, www.dialektika.gr
- Νικολάου Κ. (2012ε). Κοινωνικός Καταναλωτικός Συνεταιρισμός στη Θεσσαλονίκη, *Τα εν Οίκω εν Δήμω*, 91, 3
- Nikolaou K., Koutsoumaraki V. (2009). The potential of renewable energy sources in Thessaloniki metropolitan area, *Proceedings of the 3rd Conference in Green Chemistry and Sustainable Development*, Hellenic Green Chemistry Network, Thessaloniki, Greece, 25-27 Sept. 2009
- OHE (1948). *Οικουμενική Διακήρυξη Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων*, Άρθρο 20
- Prigogine I. (1994). *Les Lois du Chaos*. Ed. Flammarion, Paris, France
- RIPES (2012). Η Οικονομία που χρειαζόμαστε. Διακήρυξη του κινήματος της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας στο Rio+20. *Διαλεκτικά*, 3.9.2012, www.dialektika.gr
- Wolff R. (2011). *Workers self directed enterprises*, Lecture, Berlin, 5.11.2011, Germany